

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

היכל תשיעי
קובץ שלשלת האור
שער שלישי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנתם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

קדושים

(חלק יז שיחה ד)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושלוש לבריאה

שנת הקהל

מחזור הראשון של לימוד הלכות שיחות
שבוע פרשת אחרי מות קדושים, ב"ח אייר, ה'תשפ"ג (א)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2023
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

קדושים ז

232

היא ש"הכל תלוי בה", והיא לוקה – לפיכך, "הוא מביא קרבן".

אבל תירוץ זה זקוק להסברה: איך הכי-נמי שהכל תלוי בה, אבל איך אפשר (מטעם זה) לחייב קטן? וכמ"ש הראב"ד במקום אחר⁷: "ואם יאמר האיש נתלה באשה אבל לא האשה באיש מכל מקום מהיכא תיתי לחייב את הקטן ע"י האשה"⁸.

[גם מ"ש הרדב"ז⁹, דסבירא ליה להרמב"ם שקרבנות אינם עונש אלא כפרה, ולכן אע"פ שקטן אינו בר עונשין, מכל מקום גם הוא צריך כפרה,

לכאורה אינו מספיק – שכן, למה יוצרך קטן לכפרה של קרבן בעבירה דשפחה חרופה דוקא, ולא (מצינו כן) כשעובר על עבירות אחרות שחייבים עליהן קרבן?]

(ב) בלחם-משנה¹⁰ כתב, שהמקור לדעת הרמב"ם הוא בתורת-כהנים על הפסוק, "ואיש כי ישכב וגו'": "איש פרט לקטן או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד תלמוד לומר ואיש"; אלא שהראב"ד פסק כסוגיית הגמרא בכריתות, ד"מקשו להדדי", היינו, שהושוו שניהם זה לזה (דלא כהתורת-

א. בנוגע לדין שפחה חרופה¹ פסק הרמב"ם²: "בן תשע שנים ויום אחד שבא על שפחה חרופה היא לוקה והוא מביא קרבן, והוא שתהיה גדולה ובעולה וברצונה, כמו שביארנו, שאין האיש חייב קרבן עד שתתחייב היא מלקות שנאמר³ בקורת תהיה והביא את אשמו". והשיג עליו הראב"ד: "זה שבוש שלא מצינו קטן בר עונשין וקרבן זה מן העונשין הוא והוא כמו כן פטורה דהא מקשו אהדדי והכי איתא בכריתות"⁴.

וכמה ביאורים נאמרו ביישוב דברי הרמב"ם:

(א) במגיד-משנה⁵ כתב, שלדעת הרמב"ם, "הכל תלוי באשה שתהיה בת עונשין אבל הוא אינו צריך להיות בר עונשין וכן אמרו⁶ בזמן שהאשה לוקה האיש מביא קרבן בזמן שאין האשה לוקה אין האיש מביא קרבן ולא אמרו בזמן שהוא אינו מביא קרבן היא אינה לוקה וקרא נמי הכי דרשינן ליה בקורת תהיה והביא את אשמו ומשמע הא לא תהיה בקורת לא יביא אבל לא משמע הא אם לא יביא לא תהיה בקורת". וכיון שדעת הרמב"ם

(1) בפרשתנו יט, כ ואילך.

(2) הל' איסור"ב פ"ג הי"ז. הל' שגגות פ"ט הג'.

(3) פרשתנו שם.

(4) יא, א.

(5) לרמב"ם הל' איסור"ב שם. שו"ת הרדב"ז

סי' ב"א צד. קרית ספר (להמבי"ט) לרמב"ם הל' איסור"ב והל' שגגות שם.

(6) כריתות שם.

(7) בהל' שגגות שם.

(8) וצע"ק בטעם שהשיג הראב"ד בב' המקומות בין בהל' איסור"ב ובין בהל' שגגות.

ובכל אחד בהדגשה ובסגנון אחר. וראה כס"מ הל' שגגות שם, דהי' לו להראב"ד גירסא אחרת. ואכ"מ.

(9) שו"ת הרדב"ז שם. מגדל עוז לרמב"ם הל' איסור"ב שם. צפע"ג לרמב"ם שם הי"ד.

(10) בהל' שגגות שם. וראה כס"מ שם.

כהנים), וכשאחד מהם קטן או קטנה שניהם פטורים.

אבל גם כאן צריך להבין: מהו הטעם, לפי התורת־כהנים, שדוקא בשפחה חרופה ישנו לימוד זה לרבות בן תשע שנים ויום אחד, ולא בשאר עניני עריות כיוצא בזה, שגם בהן ביאתו ביאה?¹¹

אמנם אפשר לומר שאין טעם לדבר, אלא גזירת הכתוב היא זו, אבל — מהיכא תיתי? מסתבר יותר לומר שיש לכך הסברה.

ב. חיוב קרבן — ועל־דרך־זה חיוב מצוה — בקטן, מצינו בעוד מקומות ברמב"ם, ומהם:

פסק הרמב"ם בהלכות קרבן פסח¹²: „גר שנתגיר בין פסח ראשון לפסח שני וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייבין לעשות פסח שני ואם שחטו עליו בראשון פטור”. ובכסף־משנה הקשה „אטו קטן בר חיובא ופיטורא הוא”, ותירץ: „וכתב הר"י קורקוס ז"ל דכיון דרחמנא רבייה לקטן שישחטו עליו וממנין אותו נפטר הוא בכך מן השני”¹³.

ולכאורה: כיון שסוף־סוף היה קטן בזמן פסח ראשון והיה פטור מכל המצוות, איך מועיל לו מה שאדם אחר היה בר חיובא והלה שחט על הקטן (היינו, בזמן הפטור של הקטן), לפוטרו בזמן חיובו, כשהגדיל — בפסח שני?¹⁴

11 ומ"מ פטור הקטן — רמב"ם הל' איסור' פ"א ה"ג ואילך.

12 פ"ה ה"ז.

13 וראה גם קריית ספר לרמב"ם שם.

14 וראה טו"א (אבני מילואים) ר"ה כת, א.

ויתירה מזו מצינו שכתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה¹⁵: „מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר כו”¹⁶. וכתב הצמח־צדק¹⁶ „שמא גם על הקטן יש חיוב מדאורייתא” [דמזה שנקט הרמב"ם הלשון (הבלתי־רגיל) — „כשיכיר”¹⁷ (ולא „כשיגדיל”)¹⁸, משמע שחל חיוב לימוד על הקטן עוד קודם שיגדיל]

וכאן קשה ביתר שאת: איך יתכן שיחול חיוב על קטן?

ג. ולהבין זאת יש להקדים חידוש גדול יותר בחיוב מצוות בכלל לגבי קטן:

ידועה מחלוקת הראשונים בנוגע למצוות שקטן מקיים מצד חיוב חינוך: דעת רש"י¹⁹ והרמב"ן²⁰, שהמצוות

מנ"ח מצוה ה סק"ב. מפרשי הרמב"ם שם (חידושי הגר"ח. ועוד).

15 פ"א ח"ג.

16 פס"ד — חידושים על הרמב"ם בתחלתו.
17 כ"ה גם בהל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב — אלא ששם ממשיך, וכשלומד לעצמו כשיגדיל ויכיר ויוכל ללמוד”. וי"ל שגם אדה"ז כוונתו (כפי' הצ"צ ב)רמב"ם „כשיכיר” — לפני שיגדיל, כדמוכח מזה שלא כתב לפני' בהחיוב „חייב ללמד א"ע כשיגדיל ויכיר”. וז"ש לאח"ז „כשיגדיל ויכיר” הוא רק בנוגע להמשך „אזי לא ילמוד תחלה כו' כמשנית' למעלה בנערים כו' כי זה שיכול אינו רשאי לעשות כן כו'”.

18 בספר המדע לרמב"ם (ירושלים תשכ"ד) הובא מדפוס ספרו שלפני רנב „כשיגדיל”.

19 ברכות מת, א ד"ה עד שיאכל. וראה בכל הבא לקמן שד"ח כללים מערכת ח' כלל ס. קובץ יגדיל תורה ברוקלין, אייר תשל"ז סי' לח (תשובה מהרא"י מן דעיר האראד ישן, מחסידי הצ"צ). ועוד.

20 מלחמות ה' ברכות כ, ב. רמב"ן הובא בר"ן ספ"ב דמגילה ד"ה חוץ. ריטב"א מגילה יט,

[וכן משמע גם מלשון הרמב"ם ככמה מקומות²⁷:

בהלכות ציצית²⁸ – „ומדברי סופרים שכל קטן שיודע להתעטף חייב

סופרים כמותו“ (כ"ה בדפוס א' דשו"ע, ובדפוסים שלנו ליתא תיבת „כמותו“). וראה בחקרי הלכות ח"א דמפרש באדה"ז עם תיבת „כמותו“ כבשוה"ג כאן.

27) וכן הוא לשון אדה"ז בסי' שמג ס"ג „חייב לשמוע כו' חייב בציצית כו“ (ע"ד לשון הרמב"ם דלקמן בפנים. אף שבסי' יז ס"ד כתב „אביו חייב לקנות לו טלית כו' אביו חייב להטיל ציצית“ ולכאורה יש ללמוד יותר מדויק לשונו בזה בסי' שמג שמדבר בהל' חינוך, משא"כ בסי' יז שהוא בדיני ציצית. גם י"ל שציצית שונה כיון שבכלל „אין אדם חייב לקנות טלית בת ד' כנפות כדי שיתחייב בציצית כו' (ורק) טוב ונכון כו“ – שו"ע שם ר"ס כד).

וכן בהל' סוכה סי' תרמ"ט ס"ג וד' כתב „חייב בסוכה“ וכן משמע ממש בסי' לט ס"א בנוגע לתפלין „וקטן אע"פ שמוזהר על הקשירה מד"ס לחנכו במצות כו“ (ומש"כ בחצ"ע"ג, וגם מד"ס אין האזהרה אלא על אביו) – הרי כתב „אין האזהרה אלא על אביו“ כי האזהרה הטילו על אביו. ובסי' לז ס"ג: קטן כו' חייב אביו לקנות לו תפלין לחנכו במצות. ובפשטות י"ל דבציצית ותפלין החיוב לקנות ציצית ותפלין ולהטיל ציצית א"א להיות על הבן ורק על האב (אבל בשד"ח שם שתירוץ זה דוחק).

ובסי' תעט סו"ס: כיון שהקטן הוא פטור מכל המצות שבתורה ואינו חייב בהם אלא (מד"ס) כדי לחנכו במצות.

ואולי אין לדייק מלשונות הנ"ל בכלל כיון שאינם שווים בכל מקום. ראה לשונו בסש"מ"ג ס"ב (ועוד). סתע"ב רסכ"ה. ועוד. וצ"ע. ואכ"מ.

ולהעיר משו"ע שלו סו"ס במהד"ת ע"ד השייכות החיוב חינוך דחכמים כשהגיע לחינוך לחיובו במצות מן התורה כשנעשה בן י"ג שנה ויום אחד.

28) פ"ג ה"ט.

דחינוך (מדרבנן) אינו „מצוה ידידיה (של הקטן) אלא דאבוה, דאיהו לא מיחייב במצות כל עיקר“, ולכן אין קטן מוציא את הגדול בברכת המזון (וכיוצא בזה) אפילו במקום שחיוב הגדול אינו אלא מדרבנן²¹; ודעת התוס'²² והר"ן²³, שקטן שהגיע לחינוך נקרא מחוייב בדבר מדרבנן, ולכן מוציא את הגדול ידי חובתו (כשאכל שיעורא) דרבנן²⁴.

ומזה שפסק הרמב"ם²⁵ „בן מברך לאביו“, מוכח שדעתו שהקטן מחוייב (מדרבנן) במצוות דחינוך²⁶, ואין זה חיוב על האב בלבד.

ב ד"ה הכל. ר"ן קידושין לא, א ד"ה וגרסינן. וראה רשב"א (ריטב"א) סוכה לח, א ד"ה גמרא. 21) כן משמע דעת הרמב"ן שם. ריטב"א שם. אבל רש"י לא הוציא פ"ה הסוגיא בברכות כ, ב מפשוטו, וא"כ נראה דלדעתו הקטן מוציא הגדול כשאכל שיעורא דרבנן. וראה יגדיל תורה שם ס"ע כט.

22) ברכות מח, א ד"ה עד שיאכל. וראה לשון התוס' שם כ, סע"א ד"ה וקטנים. 23) מגילה שם.

24) ובפרמ"ג פתיחה כוללת לאו"ח ח"ג סוף אות כח כתב שהוא מחלוקת דבבלי וירושלמי.

25) הל' ברכת פ"ה ה"ט"ו. ועי' ראב"ד שם. ומסיים „וכן אשה ועבד במקרין אותו ועונה אחריהם מה שהן אומרים ואיתא בירושלמי“ – כדעת הרמב"ן שם. ועי' הפרמ"ג שם הרי נמצא שס"ל שהחיוב על האב. אבל ראה כס"מ שם בדעת הרמב"ם.

26) וכן מוכח דעת אדה"ז שואף שכתב בהל' ת"ת בתחלתו „אע"פ שהקטן פטור מכל המצות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצות מן התורה“, (הרי) כתב בשו"ע או"ח סקפ"ו ס"ג שהקטן (גם אם לא אכל כדי שביעה) מוציא את הגדול בברה"ז*. ומדייק בלשונו שם „שמ"מ הוא חייב מדברי

דרבנן ובמצות ברה"ז דאורייתא היו רק ע"ד חד דרבנן.

* והחילוק שכתב שם בין מגילה הלל וברכות ק"ש לברה"ז, בפשטות ה"ז הסברה שבהם היו תרי

235 וגם כאן אינו מובן: איך אפשר לומר שחל חיוב על קטן אפילו מדרבנן, כיון³³ שאינו בר דיעה³⁴ – ובלשון הגמרא³⁵: „חיובא לדרדקי (בתמיה)“?

ד. וי"ל הביאור בזה – שזוהי סברא כללית של הרמב"ם³⁶ בכמה מקומות:

ובהקדים, דהנה כבר נתבאר פעמים רבות³⁷, שמצינו כמה פעמים שבמקום שהתורה צותה לעשות מצוה מסוימת שקיומה תלוי בפעולה הקודמת לה (וכיוצא בזה), אזי חל גם על הפעולה הקודמת מעין החשיבות והגדר של המצוה עצמה – דכיון שפעולה זו הכרחית (ובלעדיה אי אפשר שתתקיים המצוה), הרי זה כאילו צותה התורה, ביחד עם הציווי על המצוה, גם על פעולה זו.

ובכללות, זהו הגדר דמכשירי מצוה, ובפרט לדעת ר' אליעזר³⁸ שהם דוחים את השבת (במקום שהמצוה דוחה את השבת) כמו המצוה עצמה.

33 וממילא מובן דאין לומר (כבכמה דברים) שחכמים התמירו יותר כיון שא"א להטיל עליו חיובים. וראה שד"ח שם ד"ה וכן מתבאר דכמו שאין סברא לומר דהתורה הטילה חיוב על הקטן כן גם בחינוך דרבנן. וראה ציונים לתורה (להר"י ענגעל) כלל יב שזוהי סברת רש"י.

34 ראה רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ז הכ"ז. הל' קרבן פסח פ"ב ה"ד. וראה פרמ"ג פתיחה כוללת לאור"ח ח"ב אות ג'. מנ"ח מצוה ה סק"ב. סוף מצוה רסג. ציונים לתורה כלל ח'. וראה צפע"ג הל' שבת פכ"ד ה"א. הל' אישות פ"ד ה"ט. ובכ"מ. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1249.

35 פסחים קטז, א.

36 ולשיטתי כללית דהרמב"ם והראב"ד, כדלקמן בהערות.

37 בהבא לקמן ראה לעיל ע' 187 ואילך, וש"נ.

38 שבת קל, א.

בציצית כדי לחנכו במצות"; בהלכות ברכות²⁹ – „הקטנים חייבין בברכת המזון מדברי סופרים כדי לחנכן במצות"; בהלכות סוכה³⁰ – „קטן שאינו צריך לאמו כו' חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצות"; ועל-דרך-זה בלולב³¹ – „קטן היודע לנענע חייב בלולב מדברי סופרים כדי לחנכו במצות“³².

(29) רפ"ה.

(30) רפ"ו.

(31) הל' לולב פ"ז הי"ט.

(32) בכס"מ הל' חו"מ פ"ו ה"י כתב, „וכן נראה דעת רבינו (כהרמב"ן) שלא כתב הכל חייבין באכילת מצה אפי' נשים ועבדים וקטנים אלא קטן שיכול לאכול כזית מחנכים וכו' כלומר דחיובא אאבוא רמיא וכן כתב פ"א דהל' מגילה הכל חייבים אנשים ונשים וכו' ומחנכין את הקטנים לקרותה“.

לכאורה במצוה י"ל (בדוחק עכ"פ) דשונה כיון שמדובר ב„קטן שיכול לאכול פת“ שזהו לפני שהגיע לחינוך – אבל חידוש גדול הוא לומר שמחנכים קודם שהגיע לחינוך!

וכן במגילה שהוא רק מדרבנן י"ל שבקטן החיוב הוא רק על האב עדמ"ש אדה"ז בסקפ"ו שם*.

וכן מש"כ בכס"מ בהל' ברכות פ"ה ה"ז – צ"ע, שהרי כתב הרמב"ם שם „וקטנים... מזמנין לעצמן כו' קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו כו“.

ומש"כ הרמב"ם הל' תפלין פ"ד ה"ג „אביו לוקח לו תפלין כדי לחנכו במצות“ – י"ל (נוסף על הנ"ל הערה 27) כיון שבתפלין בפרט נוגע בגדר המצוה שלא יסיח דעתו מהם (כמו שממשיך ברמב"ם שם באותה ההלכה), לכן לא הכניסו חכמים את הקטן בחיוב המצוה (וכן י"ל בשו"ע אדה"ז ס' לו ס"ג).

* ע"פ פשוטת הלשון בהחילוק שכתב שם.

ומש"כ בשוה"ג להערה 26 – הוא ע"פ פשוטת הלשון בשו"ע שם בתחלתו („שמ"מ הוא חייב מדברי סופרים כמותו“), וצ"ע מהו עיקר כו'.

ואינו אלא סיוע ביכולת שלו לקיים את המצוה, נפסק להלכה⁴⁵, דאע"פ שהיא מצד עצמה אינה מחוייבת (במצות תלמוד תורה), הרי „אם היא עוזרת לבנה או לבעלה בגופה ומאודה שיעסוק בתורה חולקת שכר עמהם ושכרה גדול מאחר שהם מצווים ועושים על ידה“, דכיון שלמוד התורה של הבעל והבן בא בנידון זה ע"י סיועה, אף היא נוטלת חלק בשכר מצות תלמוד תורה⁴⁶.

ה. אבל בכל הנ"ל, וכן במכשירי מצוה (אפילו לדעת הירושלמי שמברכים עליהם ברכת המצוה), הרי הצורך בפעולת הכשר המצוה, בעשיית הלולב וכיוצא בזה, או בסיוע האשה בפריה ורביה – הוא מפני שבמציאות מתקיימת המצוה ע"י הקדמת פעולה אחרת (של הכשר וסיוע וכו'), ולכן נמשך על הפעולה מעין חשיבותה של המצוה וענינה;

אבל אין בהם חלק ופרט מהמצוה והציווי.

[ולכן אינם נעשים חלק ממצוה זו ממש: (הברכה היא) לעשות לולב – עשיה (ולא נטילה); וגם בדברי הר"ן „יש להן מצוה“ – סתם, אינו מוכרח שזהו גדר מצות פריה ורביה⁴⁷ של האישה].

(45) הל' ת"ת לאדה"ז ספ"א. מסוטה כא, א. רמ"א שם ס"ו.

(46) ראה בארוכה לקו"ש ח"ד ע' 37 ואילך. (47) ואפילו את"ל שזהו בגדר מצות פריה – הרי האיש והאשה הפכים הם בזה: האשה קרקע עולם (סנהדרין עד, ב) ובאיש – אין קישוי אלא לדעת (יבמות נג, סע"ב).

(48) ראה לקו"ש שם ע' 41-2 והערה 43. ולהעיר מזה שנשים חייבות ללמוד הלכות

יתירה מזו איתא בירושלמי³⁹, שעל ההכנה וההכשרה למצוות כמו סוכה לולב⁴⁰ וכיוצא בזה, יש לברך ברכת המצוה: אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה, לעשות לולב⁴¹, ועוד⁴².

וענין זה (ש„מעין“ המצוה וגדרה חלים גם על דבר אחר שהוא הכרחי לצורך המצוה), מצינו לא רק בפעולה, כנ"ל, אלא גם בהצטרפות בני אדם בנוגע לתורה ומצוות. ולדוגמא: דין הוא בהלכות תלמוד תורה⁴³ ש„מי שאי אפשר לו ללמוד כו' יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו לומד בעצמו“⁴⁴.

על-דרך-זה גם בנוגע לנשים – ובדוגמא להכשר מצוה הנ"ל – וכידוע מ"ש הר"ן⁴⁴, דאע"פ שאין האשה מצווה במצות פריה ורביה, „מכל מקום יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותיה“. והיינו, שכיון שאי אפשר לבעל לקיים את המצוה אלא ע"י האשה, יש גם בידה (מעין ה) המצוה.

ואפילו במקום שסיוע האשה במצות הבעל אינו הכרח בעצם קיום המצוה,

(39) ברכות פ"ט ה"ג.

(40) שרק בסוכה וציצית נאמר „תעשו“, משא"כ בלולב וכו' ומ"מ מברכין – ראה לקו"ש שם.

(41) עיין לעיל שם הערה 56 שגם ההבבלי שאין מברכין ס"ל דהוי מצוה.

(42) ועיין לעיל שם יתירה מזו בהולכת דם למזבח שנעשה עבודה.

(43) שו"ע יו"ד סרמ"ז ס"א וברמ"א שם. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ג ס"ד.

(44) משא"כ ההמשך שם „ויכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה כו' ויחלוק עמו כו" – שזהו מפני שזהו תורתו של הלומד כו' וברשותו.

(44*) רפ"ב דקידושין.

לגבי חיוב שמחה ברגל אמר אביי⁵⁰ „אשה בעלה משמחה.“ ופירש רש"י⁵¹: בכבל בבגדי צבעונין כו'. והקשו על כך התוס'⁵² מדברי הגמרא בחגיגה: „איזהו קטן (דפטור מראיה) כל שאינו יכול לאחוזו בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית“, ושם הקשו בגמרא⁵³ „עד הכא מאן אתיה ומשני עד הכא דמיחייבא אימיה בשמחה (אייתתיה וכו'), משמע שזקוקה לעלות משום שלמי שמחה. ומפרש ר"ת בעלה משמחה שהחיוב על בעלה ולא עליה וכו' והא דקאמר בחגיגה דמיחייבא אמיה משום בעלה ולא משום היא.“

נמצינו למדים לשיטת התוס', שאע"פ שעל האשה מצד עצמה אין חיוב שמחה (דשלמי שמחה), מכל מקום, כיון שמצוה על הבעל לשמח את אשתו, הרי גם שמחתה נכנסת בגדר של מצוה, עד שנקטו על כך בגמרא הלשון „דמיחייבא . . בשמחה“⁵⁴ (דלא

ולמעלה מזה, בעניננו – מצות החינוך על-דרך משל: שייכותו והשתתפותו של הקטן במצות החינוך אינן (רק) בכך שאי אפשר לאב לקיים את מצות החינוך ללא הקטן, אלא (גם) שזוהי המצוה כאן – (שע"י חינוך האב) יקיים הבן את המצוה; ולפיכך הנה גם לדעת התוס' והרמב"ם י"ל, שבאמת הטילו חכמים מלכתחילה את חיוב החינוך רק על האב ולא על הבן^{48*}, אלא שכיון שמצות האב היא שע"י חינוכו יקיים הבן את המצוה, חלה בדרך ממילא התחייבות על הבן בקיום מצוות אלו, ואף הבן נקרא מחוייב בדבר⁴⁹.

בסגנון אחר: כיון שהאב מחוייב לחנך את בנו לעשות המצוה, הנה אע"פ שעשיית הבן את המצוה היא מצד (החיוב המוטל על) האב – הרי יש כאן פעולת מצוה (בשלימות) ע"י הקטן, הבאה מצד ציווי (שעל האב), ולפיכך נקרא הקטן מחוייב בדבר, עד שהוא מוציא את הגדול (המחוייב רק מדרבנו). ועל-דרך-זה מצינו במצוות דאורייתא, כדלקמן.

ו. דוגמא להנ"ל במצוות דאורייתא^{49*}:

הצריכות להן לידע אותן כו' (הל' ת"ת שם) שזה שחייבות ללמוד הוא רק בכדי שידעו היאך לעשות המצוה שלהן ובכ"ז נעשה הלימוד ענין בפ"ע ולכן מברכות הן ברכות התורה (ש"ע אדה"ז ס"ט מ"ז) – וראה לקו"ש שם. (48*) ראה שד"ח שם ד"ה עתה.

(49) וכמה נפק"מ בין דעה זו להדיעה שהקטן מחוייב מלכתחילה.

(49*) עוד דוגמא – לדעת (שו"ת) מהרי"ק סכ"ו: ואע"ג דלוה בריבית פסול לעדות אע"ג שאין לוקח ממון שאין שלו נראה לע"ד דכיון

שעבירת לקיחת הממון דמלו' על יד הל' נעשית וא"א מבלעדו חשיב עד חמס . . והיינו דמשני תלמודא מלוה הבאה בריבית כלו' שהלואת הריב"ב נעשית ע"י המלוה והלוה וא"א לה זולתה. ובשו"ע אדה"ז ריש הל' רבית – שהוא מפני חומר העון, וי"ל שזהו טעם על הבא שם תיכף לאח"ז שיש אזהרה מיוחדת ללוה – אבל מסגנון הל' משמע דקאי גם על לפניו. – וראה בהמצוין במ"מ שם.

(50) ר"ה ו, סע"ב. קדושין לד, ב.

(51) ר"ה שם. וראה פרש"י קדושין שם.

(52) ר"ה שם ד"ה אשה (ועוד קושיות). וראה גם ד"ה הנ"ל קדושין שם.

(53) חגיגה ו, רע"א.

(54) וי"ל דגם בזה הרמב"ם והראב"ד לשיטתייהו אזלי. דבהל' חגיגה (פ"א סה"א) כתב הרמב"ם „ונשים חייבות במצוה זו“ והראב"ד כתב „לא בקרבן אלא בשמחה שתשמח עם בעלה שתעלה עמו והוא ישמח אותה.“ ובלח"מ (וראה

ז. וי"ל שתירוץ מהר"י קורקוס על דברי הרמב"ם גבי קרבן פסח [„אם שחטו עליו בראשון פטור“] „כיון דרחמנא רבייה לקטן“⁵⁷ שישחטו עליו וממנין אותו נפטר הוא בכך מן השני“ אף הוא מתבאר על־דרך הנ"ל –

ובהקדים ביאור הגאון הרוגצובי⁵⁸ בפסק הרמב"ם „אם שחטו עליו בראשון פטור“, שדוקא כשהאב מנה את הקטן על קרבן פסח כאחד מבני החבורה –

הצ"צ החילוק דת"ל לשאר מצות שבהם מחויב מד"ס משא"כ בת"ל שמחויב האב מדאורייתא וא"כ שמא על הקטן יש חיוב – מהשקוט הידועה האם דרבנן חל על החפצא (ראה צפע"ג כללים בערכו. אהרן דאורייתא כלל יוד. ובכ"מ). (57) לכאורה י"ל מעין זה במצות ראי' שמלשון הרמב"ם במ"ע נג משמע שהחיוב לעלות „עם כל בן זכר שיש לו שאפשר לו להלך לבדו“ הוא מדאורייתא, וכ"מ ברמב"ם הל' חגיגה פ"ב ה"ג – שלא כתב שהוא מד"ס כמ"ש בהל' ציצית ברכות סוכה ולולב (אבל ראה לח"מ וקרית ספר שם). וכן מפורש בפיה"מ להרמב"ם חלה פ"ד מ"א (וראה טו"א חגיגה ה, א סוף קטע המתחיל פיסקא) דמירושלמי חגיגה פ"א ה"א משמע דקטן ד(ב"ש ו)ב"ה חייב מה"ת. וראה העמק שאלה לשאלות שאלתא קל"ז סק"ב דלהרמב"ם הוא גם לקרבן,

כי מכיון שנאמר „כל זכורך“ הרי התורה רבי' לקטן, א"כ נכללו במצוה מדאורייתא. ועפ"י מובן מה שהביא הכתוב ד, „כל זכורך“ אף שבבבלי כתב דקרא אסמכתא בעלמא.

ועפ"י חידוש הוא לכאורה דיש מה"ת חיוב „כדי לחנכו במצות“ וראה העמק שאלה שם. ואכ"מ.

(58) צפע"ג הל' תרומות פ"ב ה"יב (מג, סע"ב ואילך). שו"ת דיוונסק ח"ב ס"ט"י. אלא שבשו"ת שם סי' יוד כתב „דגבי פסח ברמב"ם . . מיירי שכבר הגיע ל"ג שנה רק לא נגמר בו' שערות השיעור שלו אז ולכן אם בפ"ש כבר נגמר י"ל דהוה גדול לנפרע ולכן א"צ“. ועיי"ש מה שמביא מפסחים צב, ב למ"ד דרך רחוקה רחמנא פטרי' ומ"מ אם עשה פסח יצא כו'.

כמו בפריה ורביה, שלשון הר"ן הוא „יש לה מצוה“⁵⁵.

וע"פ הנ"ל יש לבאר על־דרך זה בנוגע לחיוב תלמוד תורה בקטן, וכמ"ש הצמח־צדק⁵⁶ בביאור דעת הרמב"ם הנ"ל (ס"ב): „כיון דתלמוד תורה לא דמי לשאר מצות דבשאר מצות אין האב מחוייב לחנך בנו מדאורייתא אלא מדברי סופרים אבל בתלמוד תורה מחוייב האב מדאורייתא ללמד את בנו כו' אם כן שמא גם על הקטן יש חיוב מדאורייתא“ –

די"ל הפירוש: כיון שישנו חיוב דאורייתא (מצד האב) על מעשה הלימוד של הקטן, יש ללימודו גדר של חיוב; ולכן, כשלא למדו אביו, עדיין יש כאן חיוב מצד התורה.⁵⁶

כס"מ) שם, דהרמב"ם לא ס"ל כרש"י אלא כפ"י התוס' וכאב"י, והראב"ד טעמו „דכיון דאין החיוב על האשה אלא על הבעל לא ה"י לו לומר ונשים חייבות במצוה זו“. ועפ"י רש"י ותוס' וכן הרמב"ם והראב"ד (ראה לעיל הערה 25) לשיטתייהו אזלי במצות חינוך אם ע"י זה שהוא בגדר המצוה – נעשה מחוייב בדבר.

(55) עוד דוגמא לנדוד, „ברכת כהנים“, שגדר המצוה הוא שכהנים מברכים לישראל. ועפ"י תובן דעת החרדים (מ"ע כו' התלויות בפה כו' לקיימם בכל יום פ"ד אות יח) וההפלאה (כתובות כד, ב ברש"י ד"ה דאיסור עשה) הובא בעש"ת או"ח סקכ"ח סק"ב שיש מצות עשה על עש"ת ישראל שיתברך. ובהפלאה שם: וכן מצינו בכל מקום אע"ג דבתורה אינו מפורש הציווי אלא על העושה, המצוה על שניהם, כגון ביבם יבמה יבא עלי' והמצות עשה גם עלי' כו' (ולא הביא דברי הר"ן הנ"ל בפור', כי האשה במצות יבום היא יותר מאשר בפר"ה).

(56) ראה לקו"ש ח"א ע' 44 ואילך במצות פדיון הבן ומילה. ובשוה"ג להערה 19 שם הטעם שלא אמרינו כן גם בפדוה"ב ומילה (כת"ת). וע"פ ביאור הנ"ל בפנים יש להעיר במש"כ

ולכן „מביא קרבן” – אף הוא צריך לכפרה⁶¹.

וטעם החילוק בין איסור שפחה חרופה לשאר עריות, שבהן הקטן פטור לגמרי⁶², י”ל – שהוא מפני שנשתנה בכלל איסור שפחה חרופה משאר איסורי עריות, ובלשון הרמב”ם⁶³: „ביאת שפחה זו משונה מכל ביאות אסורות שבתורה שהרי היא לוקה שנאמר בקורת תהיה והוא חייב קרבן אשם שנאמר והביא את אשמו אחד שוגג ואחד מזיד בשפחה חרופה מביא אשם”, דמלשון זה משמע, שהשינוי בעונש הוא ראייה שעצם (איסור) „ביאת שפחה זו משונה”.

וכמו שביאר הרמב”ם שינוי זה בהמשך דבריו: „הבא עליה ביאות הרבה בין בזדון בין בשגגה מביא אשם אחד אבל היא חייבת מלקות על כל ביאה וביאה כו’ כשאר חייבי לאוין”. והיינו שלגבי דידה הביאה היא בגדר חייבי לאוין, משא”כ לגבי האישה⁶⁴.

וי”ל שזוהי ההסברה במ”ש המגיד – משנה „מפני שהוא סובר שהכל תלוי בה כו”:

בגמרא איתא: „בזמן שהאשה לוקה האיש מביא קרבן אין האשה לוקה אין האיש מביא קרבן, מנלן, אמר רבא דכתיב ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש והפדה

אזי פטור הקטן מן השני; אבל אם שחיטת הקרבן היתה באופן שהקטן נכלל ב„(שה) לבית אבות” (אף אם תמצוי לומר שזין „שה לבית אבות” הוא מדאורייתא), הרי הוא חייב בשני, כי ההיתר לאכילת הקטן מצד „שה לבית אבות” הוא מפני היותו בטל אל האב, ולא משום שהוא מציאות בפני עצמו, ונמצא שהקטן כאדם בפני עצמו לא היה במצות קרבן פסח⁶⁵. אבל כשמנה אותו האב על פסחו, הרי שחיטת קרבן הפסח היתה (גם) בשביל הבן, ואז דוקא פטור בשני.

וההסברה בזה היא על-דרך הנ”ל⁶⁶: כיון שאמרה תורה שקטן יכול להיות מן המנויים (– מציאות בפני עצמו) על קרבן פסח, נמצא, שמצד מצות התורה (על האב) הקטן הוא בגדר מצות קרבן פסח⁶⁷, ולכן אם שחטו עליו בראשון, פטור בשני.

ח. ע”פ הנ”ל, י”ל כעין זה לגבי קטן „בן תשע שנים ויום אחד שבא על שפחה חרופה היא לוקה והוא מביא קרבן”: כיון שע”י ביאתו חל חיוב (מלקות) מן התורה (על השפחה החרופה), היינו שזוהי פעולה המביאה לידי חיוב מלקות, אזי פעולתו מקבלת אף היא תוקף מן התורה בנוגע לפועל,

59) להעיר מלשון אדה”ז בשו”ע הל’ שבת שש”ג ס”ח. וראה בארוכה לקו”ש חכו”ע 69 ואילך.

60) ביאור דברי הרמב”ם ביסוד הנ”ל מובן גם ע”פ שאר מפרשי הרמב”ם. אבל יומתק ושייך יותר לנדו”ד – ע”פ הצפ”נ. וראה לקו”ש שם.

* 60) ועד”ז (ויתירה מזו) י”ל במצות הקהל, בנוגע להטף. נתבאר בארוכה בלקו”ש חייט ע’ 363 ואילך.

61) עייג”כ יד המלך לרמב”ם שם. וראה

שד”ח כללים מערכת קוף כלל נב.

62) כריתות שם. רמב”ם הל’ איסו”ב פ”א הי”ג ואילך.

63) שם פ”ג הי”ד.

64) ראה צפ”נ הל’ איסו”ב שם. ושם, שלדעת הרמב”ם, „החיוב הוא רק בה ולא בו”.

בנו או לחנכו, נקרא הקטן מחוייב בדבר – כן הוא גם בנידון דידן, מכיון שע"פ תורה, מעשה הקטן הוא מעשה⁶⁵ המביא את האשה לידי חיוב מלקות, לפיכך⁶⁶ „הוא מביא⁶⁷ קרבן“⁶⁸.

(65*) להעיר גם ממהרי"ק דלעיל הערה *49. (66) וי"ל שהרמב"ם רמזו בזה שמסיים בהלכה זו דוקא „שאין האיש חייב קרבן עד שתתחייב היא מלקות שנאמר בקורת תהי' והביא את אשמו“ – דלכאורה אינו נוגע להלכה זו. בפשטות קאי ע"ז שכתב „והוא שתהי' גדולה ובעולה וברצונה כמו שביארנו“, והטעם לזה כיון „שאין האיש חייב קרבן כו"ל. אבל זה אינו מספיק, כי לכאורה פשיטא היא, שהי כבר כתב לעיל (הט"ו) שצ"ל „גדולה הבעולה המזידה וברצונה“⁶⁹,

אלא שבוז מבורר הטעם שגם „בן ט' שנים ויום א' שבא על שפחה חרופה היא לוקה והוא מביא קרבן“, כיון שכל גדר חיוב קרבן דהאיש בשפחה חרופה בא מצד שנעשה כאן מעשה שהיא חייבת מלקות ע"ז.

וכן משמע שמפרש בקרית ספר הל' איסור"ב שם שכתב „בן ט' שנים ויום א' שביאתו ביאה הבא על שפחה חרופה הוא מביא קרבן כיון שהיא לוקה דכל שהיא לוקה מביא הוא קרבן כדילפינן כו"ל. וראה דבריו בהל' שגגות שם.

(67) וע"פ כהנ"ל ובהערה שלפנ"ז משמע שזה „שאינו מביא (קרבן) עד שיגדיל ויהי' בן דעת“ הוא לא לפי שרק אז נעשה עליו חיוב קרבן, אלא כפשטות הלשון (שהחיוב עליו תיכף אלא שאינו מביא עד שיגדיל. והטעם כיון „דבקרבנות כתיב רצון וכתוב לרצונכם תזבחנהו“ (מגדול עוז הל' איסור"ב שם) או „משום שצריך שיקדיש הקרבן וזה רק במופלא סמוך לאיש“ (צפע"נ השלמה ו, ד. וכ"פ בכס"מ ברמב"ם הל' ק"פ פ"ב ה"ד).

(68) ראה רמב"ם הל' פסוהמ"ק ספ"ג דס"ל שגם אם „מהלך במקום שאינו צריך ה"ז הולכה

לא נפדתה או חופשה לא ניתן לה, מכדי עד הכא באיש קא מישתעי קרא נכתוב והביא את אשמו לה' ולבסוף לכתוב בקורת תהיה אמאי כתב רחמנא ברישא בקורת תהיה ולבסוף כתב והביא את אשמו לה', הכי קאמר אם בקורת תהיה היא והביא את אשמו לה' ואם לא תהיה בקורת לא יביא הוא את אשמו“.

ומפרש הרמב"ם שאין זה סימן בלבד, אלא כעין טעם וסיבה: החיוב „והביא את אשמו לה' כו' וכפר עליו וגו'“ בא כתוצאה מזה שגרם „בקורת תהיה“ (שהביא את האשה לידי חיוב מלקות)⁶⁴.

ולכן הדבר שייך גם בקטן: בשאר עריות, האיסור והחיוב על הבעול והנבעלת הוא על כל אחד בפני עצמו, וקטן אי אפשר להטיל עליו חיובים ועונשים (ואף לא חיוב לשם כפרה), וגם אינו יכול להגרר בחיוב המוטל על האחר, לפי שפעולת הבעול היא מציאות (דאיסור וחיוב) בפני עצמה;

משא"כ בשפחה חרופה, הרי „הכל תלוי בה“⁶⁵: חיוב האשם על האיש אינו אלא מפני שהמעשה שלו הוא סיבה לחיוב האשה, ובזה גם הקטן (נגרר ו)נכלל (על-דרך הנ"ל, שמחמת המצוה שעל האב ללמד תורה את

240

(* ודוחק גדול לומר שהי' קס"ד שכשם שדין זה שונה שהקטן חייב קרבן, כן הרי אפ"ל שהיא חייבת מלקות גם אם היא קטנה, כי (נוסף ע"ז) שעדיין קשה במ"ש „בעולה וברצונה“, הרי אין עונש מלקות לקטנה.

הלידה מתחיל חינוכו כיסוד לכל ימי חייו⁷²;

וכן בחג השבועות, זמן מתן תורתנו – התחלת לימוד התורה ע"י אבינו שבשמים עם בניו – עם ישראל עליהם נאמר⁷³, "בנים אתם לה' אלקיכם".

ועל־דרך־זה באב ובן למטה – דהגם שבנוגע למצוות בכלל, "אביו אינו חייב לחנכו במצות מן התורה אלא מדברי סופרים", מכל מקום, הרי ב"תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה"⁷⁴; ובנוסף לזה, הרי נתינת התורה היתה בזכות ענין החינוך: דוקא ע"י ש"בנינו עורבין אותנו", הסכים הקב"ה לתת את התורה⁷⁵ –

אשר דוקא ע"י חינוך הקטן במצוות הוא נעשה מצויאות בפני עצמה ויש לו שייכות משלו אל המצוה (כנ"ל, שהקטן עצמו נקרא מחוייב בדבר); ויתירה מזו – בנוגע לתלמוד תורה: ע"י לימוד תורה עם קטן, שהוא קיום "מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו שנאמר ושנתם לבניך כו' אלו תלמידיך"⁷⁶, עושה המלמד למציאות חדשה – התלמיד נעשה קשור בתורה (ובנותן התורה) – וכמאמר חז"ל⁷⁷, "כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו".

(72) ראה מכתבים כלליים לחגה"פ תשל"ז (הגש"פ (קה"ת, תשמ"ו-ז) ע' עדרת ואילך).

(73) ראה יד, א.

(74) הל' ת"ת לאדה"ז בתחלתו.

(75) שהשר"פ"א, ד (א).

(76) הל' ת"ת להרמב"ם פ"א ה"ב.

(77) סנהדרין יט, ב. הובא בפרש"י עה"ת במדבר ג, א.

ט. מכל הנ"ל יש גם הוראה בגודל ערך החינוך, ובפרט החינוך בתלמוד תורה,

– והחינוך שייך במיוחד לזמן ימי ספירת העומר, הבאים בין פסח, זמן חירותנו, לחג השבועות, זמן מתן תורתנו (והם המחברים ומאחדים אותם⁶⁹),

דבחג הפסח נראית באופן בולט ההדגשה על ענין חינוך הקטן למצוות: בנוסף על הנ"ל, שבאחת המצוות העקריות דיציאת מצרים (קרבן פסח) מצינו דרחמנא רבייה לקטן כו', כנ"ל, הנה הסדר של פסח – ההגדה וסיפור יציאת מצרים – מיוסד על (וקשור עם) "והגדת לבנך"⁷⁰ [וכן בכללות, יציאת עם ישראל ממצרים נמשלה בנבואת יחזקאל⁷¹ ללידת ילד, והרי תיכף לאחר

241

והמחשבה פוסלת בה", והראב"ד פליג ע"ז. וע"פ ביאור הצפע"י בגדר הולכה (ראה צפע"י עה"ת ר"פ מסעי. מהד"ת נא, ג. וראה לקו"ש חי"ד שם ע' 39. וש"נ. לעיל ע' 188) דדבר המוכרח נעשה גם בזה חשיבות בפ"ע כו', י"ל שגם בזה הרמב"ם והראב"ד לשיטתיהו אזלי, שגם בדבר שאינו מוכרח בעצם, ורק בפועל בנדו"ז ה' פעולה זו הכנה והכשרה לפעולה אחרת (ההולכה לפני הזריקה) גם בזה נעשה גדר מצוה. ועד"ז בנדו"ד בשפחה חרופה. ועד"ז דעת הרמב"ם בקרבן פסח על הקטן (אלא שבהולכה נעשה עבודה בפ"ע, כנ"ל).

(69) ובפרט ע"פ אגדה הובאה בר"ן סוף פסחים. חינוך מצוה שו. ועפ"ז גם ספה"ע שייכת לסברא הנ"ל בפנים, שאף שכל ענין הספירה הוא רק הכנה והכשרה למ"ת מ"מ נעשה מציאות וחשיבות בפ"ע ומברכין עלי'.

(70) שמות יג, ח.

(71) טז, ד ואילך. וראה תו"א וראו נה, א.

ומכל זה מובן גודל החיוב וההשתדלות המוטלים על כל תורה ויראת שמים במשך חדשי הקיץ (ומה טוב – במשך כל כ"ד שעות היום), והדבר ישמש גם הכנה להוספה בחינוך הילדים והילדות במשך הזמן והשנה שלאחרי זה.

וההשתדלות המוטלים על כל תורה ויראת שמים במשך חדשי הקיץ (ומה טוב – במשך כל כ"ד שעות היום), והדבר ישמש גם הכנה להוספה בחינוך הילדים והילדות במשך הזמן והשנה שלאחרי זה.

(משיחות חג השבועות תשכ"ח)

וש"פ (נשא תשל"א)

